

SPÅNGA BYGDEN

Nr 74

September 2000

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille





SPÅNGA BYGDEN

Utges av Spånga Forminnes- och Hembygdsgille, som tillhör Stockholms läns Hembygdsförbund.
Utkommer med fyra nummer om året.

Redaktion

Inga-Britt Häggström, Hans Anderson, Jens-Ove Näslund

Innehåll

Gårdarna runt Spånga kyrka	3
Bondeska gravkoret och kryptan i Spånga kyrka	11
90 år sedan sista avrättningen	16
Länsförbundets hembygdskavle 16 september 2000	22
Gillets vårutflykt 2000	23
Höstmöte 19 november 2000	25
Spånga och Järfälla sockenstämmoprotokoll	26
Öppet Hus hösten 2000 på Nälsta Gård	27
Nya medlemmar - Gillesråd 2000	28

Omslagsbilden visar stugan där rättare August Wig bodde under sin tid som rättare på Nälsta gård.

Gårdarna runt om Spånga kyrka

Arne Jansson, uppväxt i Spånga by, berättar här om sin barndoms gårdar och stugor runt om Spånga kyrka där han en gång lekte som barn.

1. Spångaby gård

Jordeboken 1538 redovisar två landbohemman. Det ena om 6½öresland lydde under en kyrklig institution, ovisst vilken. Ända in på 1930-talet rådde delade meningar om en åker, om den tillhörde kyrkans mark eller Spångaby gård. I slutet av 1660-talet kom Spångaby gård i Nils Hägerflyckts besittning. 1684 bytte Carl Bonde till sig gården som sedan förblev under Hässelby fram till 1800-talets mitt.

Den stora timrade parstugan var troligen byggd i slutet av 1700-talet. Den har emellertid på senare tid blivit radikalt ombyggd. Den mindre stugan byggdes 1897 av August Jansson och hans söner. Den kallas idag för Rättargården och används till lokal för kyrkans ungdomsverksamhet. En bod av timmer som ligger intill den gamla stugan var äldsta huset på gården. Den är troligen från 1700-talet.

På 1930-talet bestod den gamla kyrkbyn av Prästgården, Klockargården, Spångaby gård, Rinkeby by, Tensta gård, hemmanet Nydahl och Enbacken samt ett tjugofemtal backstugor som låg samlade i en ring runt Spånga kyrka.

Backstugorna hade fått sina namn efter siste ägaren såsom Katrineberg, Johannesberg, Gustavsberg, Henrikslund, Elinsborg, Erikslund m m. Bredvid kyrkan låg skoltomten med kyrkskolan som var uppförd 1872

och var i bruk till 1939. Kyrkskolan var en B-skola. Undervisningen var inte av samma kvalité som i Solhems och Bromstens skolor.

Min far som då arrenderade Spångaby gård steg upp omkring kl 5.30 på morgonen. Själv väcktes jag omkring kl 6.00 för att först hjälpa till med rengöringen av stall och ladugård. Min far ryktade hästarna och min mor mjölkade korna och sedan bar min mor och jag mjölkflaskorna till en liten mejeriaffär som låg vid nuvarande Norra vägen i Bromsten. Sen blev det bråttom att hinna i tid till kyrkskolan. På eftermiddagen efter skolan fick jag bära in ved och vatten till hushållet.

På sommaren var det skördearbete och jag fick hjälpa till så mycket jag kunde. På hösten tröskade man säden. Då behövdes extra arbetskraft så bönderna fick hjälpa varandra. Bönderna hade köpt ett tröskverk tillsammans. Jag fick hjälpa till att mata in säden i tröskverket, vilket var både tröttsamt och farligt arbete.

När någon från kyrkbyn hade ärende fram till Spånga station hämtade man samtidigt posten som var inlämnad i Zangelins livsmedelsaffär. Det var många äldre människor som bodde i de gamla stugorna. Ungdomarna hade flyttat till moderna bostäder varför vi som då var unga fick hjälpa de gamla så mycket som möjligt med att hugga och bära in ved och vatten.

På våren så fort som det blev litet varmare kom det luffare till bondgårdarna. De ville gärna ligga i logarna och sova över i höet. Oftast var de fredliga och helt ofarliga. Särskilt minns jag en man som man förstod hade sett bättre dagar. Han kom in en kväll i köket i den gamla stugan vid Spångaby. Man bjöd honom på kvällsmat och då började han berätta om sitt liv. Han påstod att han tillhört ryska hovet och att han hade dansat med Tzaritsan. Huruvida detta var sant vet jag inte men som tack för maten lämnade han kvar en liten bok som hette Körsbärsträdet.

Om någon i kyrkbyn blev sjuk och man måste kalla på läkare kom man till min mor, som var en av de få i byn som hade telefon. Läkaren kunde inte veta var stugan låg någonstans varför jag vid flera tillfällen fick gå fram till korsvägen vid Spånga kyrka och vinka med en ficklampa när doktors bil kom. Sen fick jag hoppa in i bilen och följa med och visa vägen till stugan där den sjuke bodde.

2. Henrikslund, Himmelska lågan, lådan.

Skomakare Helmer som bodde i stugan i början av 1930-talet hade sin verkstad i den lilla kammaren och i köket hade han sin sovplats. I den större kammaren bodde en moster till skomakaren, som skötte hushållet åt honom. Helmer var ett original och brukade alltid sjunga en frikyrkosång som började "O himmelska låga må du tändas i mitt bröst giva mig hjälp och tröst". Därför började man kalla stugan för himmelska lågan. Eftersom stugan såg ut som en avlång låda så sade många himmelska lådan.

3. Elinsborg, Didrikslund

Elinsborg låg på den gamla Hjulstaskolans tomt, den som skänktes av Hjulstas ägare hovmarskalken David Stierncrona år 1806. I min barndom fanns grunderna kvar efter skolhuset och växthusen samt skolmästarbostaden Didrikslund.

Namnet Elinsborg kommer efter en liten flicka som tidigt rycktes bort. Elinsborg och Didrikslund låg där i dag Elinsborgs servicehem ligger.

4. Erikslund

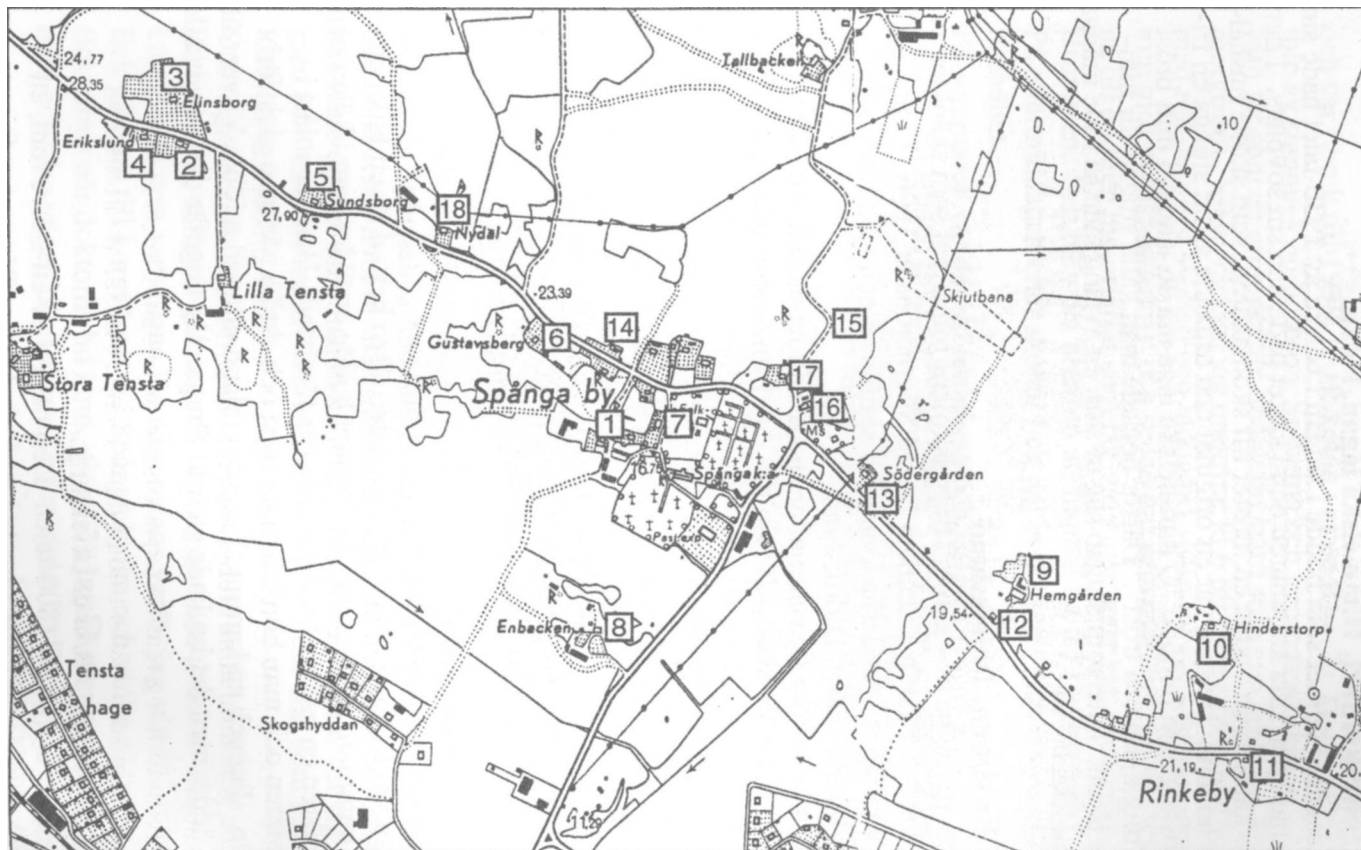
Erikslund hette en stuga där socknens skomakare hade sin bostad fram till mitten av 1800-talet. Stugan bestod av en farstu, ett stort kök och ett rum samt vindsrum. Stugan hade troligen byggts i mitten av 1700-talet. I min barndom hade man höns och gris där och senare även kalkoner. Stugan låg en tid kvar i lekparken vid Tensta centrum men är nu riven.

5. Pilkohem, Sundsborg

Stugan var troligen byggd på 1700-talet. Den bestod av ett kök och en liten kammare med farstu. På 30-talet bodde en äldre dam i köket och i kammaren en gammal farbror som var förvirrad. Han var inlåst i kammaren och man hörde honom ropa och skrika när man gick förbi stugan. Jag och en kamrat skickades ibland dit med mjölk. Vi var väldigt rädda, men det brukade gå bra. Stugan låg ungefär där Tensta allé går fram.

6. Kvarnstugan Gustafsberg.

Stugan var byggd på 1800-talet. Den bestod av ett större rum, ett mindre rum och ett kök plus två små vindsrum. På tomten fanns



- | | | | | |
|-----------------|----------------------------|----------------|--------------------------|----------------|
| 1 Spångaby Gård | 5 Pilkohem, Sundsberg | 9 Hemgården | 13 Sörgården | 17 Katrineberg |
| 2 Henrikslund | 6 Kvarnstugan, Gustavsberg | 10 Hinderstorp | 14 Johannesberg, Smedjan | 18 Nydahl |
| 3 Elinsborg | 7 Klockargården | 11 Kappen | 15 Smällgrind | |
| 4 Erikslund | 8 Enbacken | 12 Lackes | 16 Cafeet | |

Kartan baseras på 1951 års Ekonomiska Kartblad
101 Stockholm 7d och 7e. Näsland 2000



Gustafsberg

grunden kvar efter den gamla kvarnen. Där fanns också en mindre stuga samt ett höns- och svinhus. Det stora rummet i stugan användes under 1800-talet som skolsal. Undervisningen bedrevs av en självlärd skolmester Söderberg. Stugan köptes 1897 av Gustaf Andersson.

**) I början av 1960-talet donerades stugan med inventarier till Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille som hade sin hemvist där tills stugan exploaterades för att Tensta skulle byggas på 70-talet.*

7. Klockaregården.

Klockaregården uppfördes i början på 20-talet på den plats där den gamla klockaregården låg. Klockare Holmström kom från Hälsingland och ville att den skulle byggas i en stil som påminde om gårdarna uppe i Hälsingland.

Under klockare Erik Erikssons tid var vi som hade anknytning till kyrkans verksamhet alltid bjudna på luciakaffe som var mycket uppskattat.

I min barndom låg några stenar kvar av grunden till den gamla klockstapeln som stått i trädgården. Den revs 1825 då klockorna placerades i klockrummet i kyrktornet.

**) Reds anmärkning.*



Klockaregården

8. Enbacken

Hemmanet var en arvslott från Spångaby gård. Stugan och ekonomi-byggnaderna uppfördes omkring 1870-talet. Stugan innehöll två lägenheter. I den ena bodde slaktare Axel Beckman med en syster och systerdotter. I den andra lägenheten bodde en kusin till min far. Hon var sjuklig varför min far skickade mig ofta dit för att skotta snö, bära in ved och vatten m m. Under sista världskriget var Spånga radiostation bevakat av militär. Eftersom Enbacken låg så nära radiostationen måste jag visa upp passerkort varje gång jag hade ärende dit. Under kriget inhägnades hela området runt radiostationen med tre rader taggtråd. Detta var mycket tragiskt då en hel del vilda djur ständigt fastnade i tråden och fick lösgöras eller skjutas.

9. Hemgården.

Gamla ålderdomshemmet byggdes 1890. Den ersatte den fattigstuga som låg där i dag Bussenhuskolan ligger. Ålderdomshemmet uppfördes på prästgårdens hagmark där nu Rinkebysvängen går fram. Rummen i stugan numrerades och män och kvinnor bodde åtskilda såvida de inte hade familj. En trappa upp reserverades ett stort rum till kommunalsammanträden.

Jag hade skolkamrater som bodde där och var ibland hos dem och lekte. Vi sprang och jagade varandra i de långa korridorerna. Varje familj hade endast ett stort kök att bo i. Vattnet hämtades från en vattenkran som fanns i varje korridor. På 40-talet byttes namnet Gamla Ålderdomshemmet ut mot Hemgården.

10. Hinderstorp

Stugan var troligen från tidigt 1800-tal och bestod av två rum och kök samt vindsrum. Namnet har troligen kommit av något högt stängsel för djuren som gick lösa i hagarna. Men skrönan berättade att en bonde i Rinkeby by hade sex ogifta döttrar som uppvaktades av många friare. Därför byggde han upp ett högt hinder för att göra det besvärligt för friarna. Hinderstorp låg där Hinderstorpsvägen nu går till Rinkeby.

11. Kappen

Det var en liten låg stuga som låg ungefär där Rinkebyskolan ligger i dag. Någon tyckte väl att stugan som var ganska fyrkantig påminde om en kappe (ett äldre rymdmått) och därför blev den kallad Kappen.

12. Lackes

En låg stuga från tidigt 1800-tal som bestod av två rum och kök samt en glasveranda och ett vindsrum. Stugan låg nedanför gamla ålderdomsshemmet. Den var mest känd när barnmorskan Kristina Pousette med familj bodde där. I min barndom bodde Alf Lundgren där. En liten bit från stugan låg tre garages för vägstyrelsens lastbilar och inte långt därifrån låg Spånga skjutbana.

13. Sörgården

Vägmästarbostaden och Sörgården var två villor byggda på 20-talet. De låg vid korsningen av Eggebyvägen, Enköpingsvägen och Stationsvägen (nuvarande Spånga kyrkväg). Namnet kom av att ägaren hade läst boken Önnemoby - Sörgården.

Området ovanför Spånga kyrka kallas i dag Sörgårdsområdet.

14. Johannesberg, smedjan.

Smedjan och smedkammaren samt Bussenhus var bland de mest uppmärksammade stugorna i kyrkbyn. En del saker fanns kvar av smedjans inventarier i min barndom. I smedkammaren bodde två vuxna personer och ett barn. Smedjan var vid olika tillfällen filmad, bl a i Viktor Rydbergs "Tomten". På senare tid var där en stor vedstapel som väckte stor uppmärksamhet.

Ett av de äldsta husen i kyrkbyn var "tiondeboden" som ännu finns kvar. Där förvarade prästen sitt "tionde". På 1800-talet användes den som likbod.

15. Smällgrind.

Stugan bestod av rum och kök samt en liten kammare på vinden. Namnet kom av att en grind som hängde snett på stolpen och av blåsten fördes fram och tillbaka gnällande och smällande.

På 1800-talet bodde en klok gumma vid Smällgrind. På sommaren hängde hon upp olika växter och örter på grinden för att de skulle torka. Smällgrind låg bortom nuvarande Sörgårdsområdet.

16. Caféet.

När jag var liten stod en blinkfyr mitt i korsvägen Eggebyvägen - Enköpingsvägen - Stationsvägen. Där intill låg Caféet. Det var mycket välbesökt av militär och även av dem som tog promenader på Järva-fältet. Innehavarinnan var mycket mån om sina kunder men var någon bråkig kunde hon själv kasta ut dem.

17. Katrineberg.

En bit ovanför caféet låg Katrineberg, som i min barndom var ombyggd till en mindre villa.

18. Nydahl

En arvslott av Spångaby gård. Stugan byggdes i slutet av 1890-talet av en bror till min farfar. Den bestod av två rum och kök samt ett vindrum. Ekonomibyggnader från 1890. Stugan står ännu kvar i Tensta och användes av parkförvaltningen.

Logdans vid Nydahl

I början på 30-talet samlades en del ungdomar vid logen för att sopa loggolvet och smycka logportarna med björkar. Så småningom kom byborna till logen och två spelmän började spela en polska på fiol och handklaver och så var dansen i full gång. Jag var mycket imponerad av när farbror Bernhard dansade hambo med sin fru. Han lyfte henne högt upp i luften mellan de olika turerna.

Bondeska gravkoret och kryptan i Spånga kyrka

Spånga kyrka avslutas i öster med Bondeska gravkoret. Detta blev uppfört omkring 1670 för riksskattmästaren friherre Gustaf Bonde och hans familj. Det är troligen ritat av Nikodemus Tessin d ä. I samband med att familjen Bonde sålde Hässelby slott till Stockholms stad överlämnades koret till Spånga församling. Under koret finns familjens gravkrypta för vilken församlingen har ansvar liksom för själva koret. Familjen Bonde har dock fortfarande stort intresse för kor och krypta och visar stort ansvar för dess bevarande och skötsel, vilket inte minst visades i samband med 1998 års renovering av kyrka och kor.

Under årens lopp har speciellt kryptan varit föremål för bevakning och skyddande mot fukt och annat. Exempelvis har alla luftgluggarna försetts med nät som skydd mot råttor, fåglar, löv m m. Vanligtvis har representanter för familjen varit med vid undersökningarna av kryptan bl a i samband med att sandstensfriserna på korets utsida måste förnyas 1985-86 då en grundlig undersökning av kryptan gjordes. Vid renoveringen och omhängningen av begravningsvapnen o d 1998 bestämdes att även kryptan skulle visiteras för eventuella åtgärder. Denna visitation har dock inte ägt rum förrän i juni i år. Härvid deltog förutom församlingens representanter, kyrkoherden, kyrkorådets ordförande, kanslisekreterare, klockare, kyrkvårdar m fl och från familjen Bonde greve Gustaf Trolle-Bonde och hans systrar med makar. Dessutom från länsstyrelsens kultur- och miljöenhet arkeolog Anita Bjuv och från Stockholms Stadsmuseum arkivarie Siv Odlander, som är väl bekant med kyrkan såsom stadsmuseets representant i renoveringsarbetet 1998. Anita Bjuv är gammal vän och samarbetare med hembygdsgillet och Spånga sedan det mångåriga arbetet med utgrävningarna m m inför byggandet av nya stadsdelarna ute på Järvafältet.

Till kryptan finns en bred och fin trappa vars nedersta steg är ungefär rakt under framkanten av gamla altaret. Denna trappa har dock under ombyggnaderna av kyrkan 1904 och 1953-55 helt byggts över med golvet.

Nuvarande altare lär stå direkt över översta trappsteget, För att numera komma ner i kryptan måste ett par golvstenar lyftas upp och tillfällig stege sättas rakt ner. Belysning måste också ordnas då dagsljuset från luftgluggarna är mycket ringa,

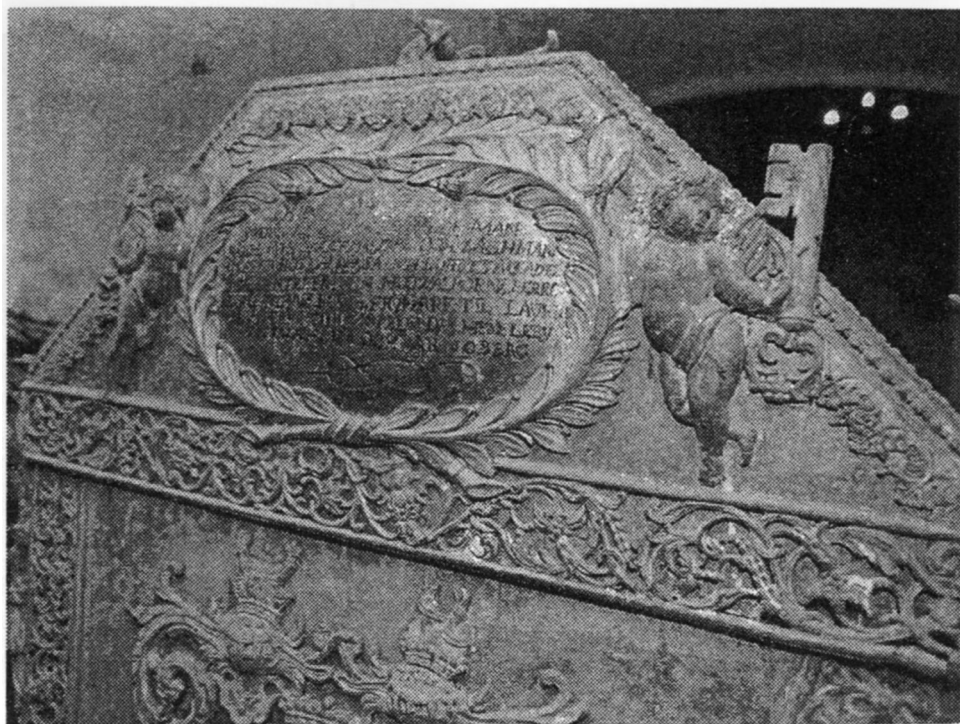
Till visitationen hade Gustaf Trolle-Bonde omtänksamt tagit med kopior ur släktböcker med uppgifter om de i kryptan gravsatta släktmedlemmarna. Uppgifter också om en visitation gjord 1888 och tillståndet i kryptan då. I skrifterna fanns också foton från 1888 varför jämförelsen mellan dagens tillstånd av kistorna ganska väl kan göras med dem från 1888. I hembygdsgilletts årsskrift 1938-39 finns också bilder framförallt på riksskattmästarens ståtliga kista vilket kan jämföras med de nytagna av samma kista.

På vidstående bild ses dagens förhållande i kryptan. Kistan i förgrunden är den senast nedsatta och gömmer stoftet av greve Gustaf Bonde (1682-



1764) Han var riksråd, kansler och preses i Vetenskaps societeten i Uppsala m m.

Längst bort på bilden syns i den östliga nischen i mitten riksskattmästare Gustaf Bondes (1626-1667) kista. Kistan är av oxiderat koppar och



prydd med förgyllda zinkornament. I den gamla beskrivningen skildras hur huvudändan nästan helt täcks av bondevapen samt namnplåt i barock flankerad av änglar med riksskattmästarenyckeln. Detta syns ännu väl som framgår av bild även om med mindre glans. Kistan pryddes också av karyatider och harpspelande och musicerande änglar. Kristus bild finns ännu kvar på locket medan annars mycket av ståten lossnat. Alla änglarna hade ramlat av liksom många andra prydnader från övriga kistor. Till vänster om riksskattmästaren syns kistan med stoftet av Anna Christina Persdotter Natt och Dag. Även den en praktfull barockkista, vars ursprungliga sammetsklädsel dock nästan helt försvunnit. Det var hans andra hustru och som föranstaltade bygget av det Bondeska koret. Till höger i samma nisch syns Erik Bondes kista. Erik var son till riksskattmästaren i dennes första äktenskap med Maria Elisabeth Ulfsparre, vilken dog i barnsäng. Erik dog 1667.

I vänstra valvet kan vi på bilden skymta kistan med greve Carl Bonde (1648-90) kongl.råd och ambassadör, son till riksskattmästaren i dennes andra äktenskap. Även denna kista är av koppar och har varit klädd med



"purpursammet" nu närmast helt borta. Vid huvudändan sitter namnplåt och därunder ett bondevapen som från början varit förgyllt.

Till vänster om denna kista står en liknande inneslutande stoftet av Carl Bondes första hustru Eleonora Margareta Brahe. Hans andra hustru Maria Gustava Gyllenstierna är inte begravnen här.

I sidovarvet till höger står tre kistor. En med "Den högwälborna Herren Grefve och Lagmannen öfver tio häraders lagsaga i Småland Carl Bonde" (1709-40). En annan med grefvinnan Sigrid Bonde (1719-53) gift 1739 med Öfversten grefve Johan Cronhielm, död 1753. I den tredje kistan vilar riksrådet Gustaf Bondes första hustru Charlotta Ulrica von Liewen. Dessa nu omnämnda kistor är ännu förhållandevis välbehållna medan övriga är mer eller mindre förmultnade. De flesta är barnkistor. I släkt-pappren är en rad barn uppräknade vilka uppges ha gravsatts i kryptan. Till skillnad mot dessa mer eller mindre medfarna kistor lägger man lätt märke till en liten vacker kista (se bild där Gustaf Trolle-Bonde håller upp den). De silverbroderade bokstäverna på sammeten runt koppar-kistan betyder Peder Bonde Gustafsson - vapensköldar - Friherre Till Lajhela. På ovansidan är årtalet 1658 broderat. Denne Peder var son till riksskattmästaren.

Under besöket nere i kryptan funderades naturligtvis på vad som nu borde åtgärdas. Skall kistorna med sitt multnande innehåll begravas på kyrkogården i stället? Skall de konstrikt utsmyckade ek- och koppar-kistorna lagas och återställas i vackert skick? Det är naturligtvis familjen Bonde som kommer att ta ställning till alla frågor härom.

Själva kryptan är en grav, men måste väl av byggnadstekniska skäl vara åtkomlig för kontroll även i framtiden. Jag hoppas riksskattmästaren skall få vila i ro i sin sköna kista vad som än sker.

Gravkoret med sin vackra utsmyckning kan vi besöka vid kyrkobesöken. På Gustaf Bondes epitafum därstädes finns på latin inristat om honom: "Vita labores, Publica res Plausus, sed dedit astra fides".

Livet gav honom arbete
staten gav berömmelse
men tron gav honom stjärnorna

Jame Hamilton

90 år

sedan sista avrättningen i Sverige

Avrättning genom hängning och halshuggning har förekommit sedan antiken fram till nutiden. I Sverige var under medeltiden dödsstraffet mycket vanligt. Metoden för detta var halshuggning med t ex svärd och yxa. Med tiden minskade dödsstraffet och enligt 1864 års strafflag skulle alternativa straff utdömas. Men dödsstraffet fanns kvar som användes vid svårare brott. Under 1800-1865 avrättades 644 människor (varav 100 kvinnor) och 1866-1910 var siffran 15 st (varav 1 kvinna). Den gamla bilan som länge använts vid avrättningarna ersattes 1903 av en giljotin som inköpts från Frankrike. Den hade en snedställd kniv som med kraft föll ned på den dömdes hals och delade kroppen i två delar. Giljotinen användes bara en gång. Det var 1910 då den sista avrättningen skedde i Sverige.

Vem var då den olycklige?

I en liten röd stuga utanför Vaxholm bodde skeppare Andersson med sin fru. Deras enda barn var sonen Johan Alfred som föddes i oktober 1873. Han gick ut byskolan med inte alltför märkvärdiga betyg. Och i skolan var han ostyrig och känd för att vara bråkig. Det var han som det gick illa för. Han blev konfirmerad samtidigt som han förkortade familjenamnet till Ander.

Så var det dags att skaffa sig ett arbete och han begav sig till Stockholm. Av en händelse hamnade han i restaurangbranschen och fick börja som smörgåsnisse på Grand Hotell. Det var inte bra betalt och Johan Alfred insåg snart att han måste arbeta upp sig till kypare. Som sådan fick anställning på Strömsborg men ganska snart kom han till Hamburger Börs och därefter till Mosebacke. Lönen var fortfarande knapp och han hade högre mål i sikte. Han ville bli källarmästare och

det var väl främst därför han 1890 gifte sig med en sju år äldre kollega, kassörskan Charlotta Länder. Tillsamman hade de tänkt att öppna en mindre rörelse. Men sådana fanns det inte en uppsjö av och efter mycket letande hittade de en mindre restaurang som var till salu i Kotka i Finland. De åkte dit och fick pruta på köpesumman så att de kunde köpa rörelsen med hjälp av hustruns sparpengar. I början gick det bra men samtidigt började förhållandet mellan makarna att försämrats. Johan Ander var maktlysten och hustrun blev misshandlad praktiskt taget varje dag. Restaurangen gick allt sämre och till slut beslöt makarna att åka tillbaka till Sverige. Han hade turen att få överta Järnvägshotellet i Strängnäs. Men hans burdusa sätt mot gästerna gjorde att han tvingades lämna hotellet redan efter sju månader.

Så var man tillbaka i Stockholm igen. Något nytt arbete kunde inte Ander hitta. Hustrun tog sig fram med tillfälliga uppdrag på matställen. Han fortsatte att terrorisera hustrun men hon kände sig ändå bunden till honom. Nu började han göra inbrott här och där vilket resulterade i att det blev någon kortare tid på Långholmen.

Efter avtjänat straff for han till Helsingfors, där han fick arbete som kypare på ett mindre näringsställe. Hustrun kom snart efter. Men även under denna tid fortsatte misshandlandet av hustrun. En kväll då hon lagt sig till sängs kom Ander hem berusad och viftade med en pistol. Han avlossade ett skott över hustruns huvud, men sedan kastade han vapnet.

Under tiden i Helsingfors levde paret mycket svårt. Pengarna var knappa. Anders spritmissbruk blev värre. Hustrun övervägde att för alltid lämna honom. Utan kostnad fick de plötsligt överta en restaurang i Hangö vilket glädde speciellt Johan Alfred som än en gång fick bli källarmästare. Men verksamheten gick sämre och till slut konstaterades konkurs. Året var 1906.

Det blev att packa väskorna och ta båten till Stockholm igen. För att få ordning på det hela så blev det hustrun som tog kommandot och efter en månad hade hon lyckats överta Turisthotellet i Rimforsa i Östergötland. Det föreföll vara en god rörelse som gav gott överskott. Men mitt uppe i alltihopa blev maken häktad för att ha misshandlat stationsinspektorn på

orten och när fjärdingsmannen skulle transportera honom till häktet passade han på att smita. Han tog sig till Linköping och försvann. Hustrun avvecklade hotellrörelsen och for tillbaka till Stockholm, där hon skaffade sig ett arbete och en lägenhet vid Tomtebogatan.

Nu var hon ensam och kände sig verkligen lättad av att ha blivit kvitt mannen. Mer harmoniserad av den nya miljön och lättare till mods blev känslan för henne i och med detta. Hon arbetade och livet fick en behaglig atmosfär.

Men säg den glädje som varar beständigt!

Två år senare stod han i hennes port en kväll då hon kom hem från arbetet. Han tvingade henne att ta emot sig. Han berättade att han avtjänat straff både i Finland och Sverige. Persen blev för svår för henne och efter några månader orkade hon inte längre. Hon sade upp sin anställning och kunde inte längre betala hyran eller livnära mannen.

Då beslöt makarna att fara ut till hans föräldrar, som bodde kvar i stugan utanför Vaxholm. Fadern var nu pensionerad, levde på knappa medel och påpekade för sonen att han måste skaffa sig inkomster. Vi har helt enkelt inte råd att ta hand om er, påpekade den pensionerade skepparen.

Det blev en tankeställare för Alfred men resonerade att på något sätt skulle väl detta kunna lösas. Han tog båten till Stockholm för att söka arbete eller hade han något annat i tankarna. Han vandrade fram och tillbaka på stadens gator. När han stod på Malmstorgsgatan, alldeles om hörnet från Hotell Rydberg, iakttog han i en källarlokal Gerells Växelkontor. I skyltfönstren låg både svenska och utländska sedlar i olika valörer. Där stod han länge och studerade vad som fanns innanför fönstren. Han konstaterade också att det fanns bara en kvinnlig kassörska som arbetade där. Ander gick förbi fönstren flera gånger men det blev sent på kvällen och han tog in på Hotell Temperance.

Dagen efter kom han åter hem till föräldrarna. Givetvis blev besvikelsen stor då han inte fått ett arbete. Men han lovade att göra nya försök i



Johan Alfred Ander

Stockholm. I själva verket hade han möjligen annat i tankarna. Frågan var: Nytt arbete eller en kupp.

Den 4 januari 1910 for han åter till huvudstaden. Alla hemma i stugan hoppades att han kunde få ett arbete för att kunna försörja sig själv och hustrun. Men tankarna var riktade åt ett helt annat håll. Väl framme i staden tog han åter in på Hotell Temperance. Hela natten låg han vaken och genom huvudet gick ständigt planenliga taktiska brottsteorier.

Nu hände saker.

Tidigt morgonen därpå vandrade Ander till Gerells Växelkontor. Alldeles som han kom dit öppnade kassörskan ytterdörren till butiken. Han väntade några minuter så hon hann göra allt i ordning för dagens försäljningar. Därefter gick han in och ställde sig bakom disken där också kassörskan stod. Han tog fram ett besman, en våg med en stor järnklump som balans i ena änden. Bara sekunderna efter träffade han med ett fruktansvärt slag kassörskan, fröken Victoria Hellsten i huvudet och hon sjönk blödande till golvet.

En timme senare kom en kund in och med förfäran såg den unga kvinnan ligga på golvet vid en stor blodpöl. Han kallade genast på polis, vilken i sin tur ringde till kriminalen vid Mynttorget. Inom tjugo minuter kom en ambulans och en polisbil.

Den skadade kassörskan kördes i ilfart till Serafimerlasarettet, där hon strax efter framkomsten avled. Kriminalarna arbetade länge och kunde konstatera att ett belopp på cirka 6.000 kr i olika valutor stulits. Kassaskåpet stod fortfarande öppet och blodspår fanns här och där. Gärningsmannen måste ha handlat mycket snabbt.

Den okände brottslingen tog det lugnt. Han samlade ihop vad som önskades och gick tillbaka till hotellet. Där sysslade han med litet av varje med vad som fordrades efter en sådan genomförd handling. På eftermiddagen betalade han hotellräkningen och gick. Färden gick hem igen med Vaxholmsbolaget. Till fadern kunde han bara säga att han ännu inte fått något arbete men av en bekant hade han fått låna en hundralapp så han kunde betala igen vad han hade lånat för båtresorna.

Händelsen skapade stor uppståndelse i hela landet.

Samma dag på Aftonbladets första sida kunde man läsa med stora bokstäver om det hemska dådet. Kriminalarna fick arbeta för högtryck. Tack vare portier Richard Larsson på Hotell Temperance fick polisen ett tips om en mystisk man som hade bott där på brottsdagen. Kan han möjligen ha något med mordet att göra? Oturligt nog hade Ander lämnat kvar en papperskorg full med papper och annat på hotellet och när polisen tog hand om det började allt lösas. Bl a låg där ett kabinettsfotografi av en man som var gammal bekant för polisen. Dessutom fanns där den mördade kassörskans handväska. Man var övertygad om att det var frågan om f d kyparen Johan Alfred Ander, flera gånger straffad för misshandel och stölder. Nu var han alltså mördare också. De visste att Ander hade hemvist vid Vaxholm så att två polismän for ner till Nybrokajen där gamla Ettan brukade lägga till. De frågade styrmannen på båten om de kände till mannen på fotografiet. Jo, den mannen var med på 16-turen och klev av utanför Vaxholm. Allt började klarna. Kriminalchefen Lidberg med manstark styrka åkte i väg mot Vaxholm i en hyrd bogserbåt. Väl på plats omringades Anders

föräldrahem och polisen beredde sig tillträde till stugan. Det hela var snart över. Polisen tog Johan Alfred och han gjorde inte det minsta motstånd. Sent på natten sattes han i cell.

Dagen därpå, trettondagen, satte förhören i gång. Ander förnekade allt som han utfrågades på. Han var absolut inte gärningsmannen. Men han hade alla indicier emot sig. Förhöret pågick lång tid. Trots hans enständiga nekande och oborstade uppträdande sammanställdes kriminalens rapport och överlämnades till åklagaren. Ander åtalades för mordet och dödsstraff krävdes.

Redan den 28 februari 1910, en måndag, handlades målet inför rådstugurätten och rättegångarna fortsatte sedan ytterligare tio måndagar. Den 19 maj avkunnades domen. Det blev halshuggning. Senare bestämdes att han skulle dö den 23 november klockan åtta på morgonen. Ander placerades på Långholmen och när han fick beskedet om dödsstraffet sade han: "Ja, det var bra det"

Den som skulle exekvera åtdömda straff kallades skarprättare. Sedan 1885 hette skarprättaren för hela riket A G Dalman. Han hade tidigare utfört fem avrättningar. Nu blev han anbefallen av Överståthållarämbetet i Stockholm att infinna sig på Långholmens gård för att i laga ordning verstitälla avrättningen av Ander. Vid tidigare avrättningar brukade hans äldsta son vara honom behjälplig. Dalman som bodde på S:t Eriksgatan hade ytterligare två söner och han tyckte att de var så pass gamla så alla tre söner kunde vara med.

Så kom dagen D (=dödsdagen)

I god tid monterades den från Frankrike anskaffade giljotinen upp på gården alldeles intill fängelset på Långholmen. Det ålåg skarprättaren, länsstyrelsens representant och fängelsedirektören att dagen innan kontrollera att allt fungerade på giljotinen.

Den 23 november strax före klockan åtta på morgonen hade många människor samlats på gården och bland dem var det 15 st herrar som skulle vara vittnen, de flesta av dem skulle senare på dagen uppvakta Hjalmar Branting på hans 50-årsdag. Dalmans yngsta söner anmälde sig inne hos fängelsevakten för hämtning av Ander, som skulle ledsagas

ut till avrättningsplatsen. Fångvaktarna hade redan bakbundet honom och han hade även försetts med fotbojor. När de nådde fram till giljotinen hälsades alla av fängelsedirektören major Wollin. Notarien vid ÖÅ Anton Boalt läste upp domen medan Ander intresserat betraktade avrättningsmaskinen. Wollin gav ett tecken till Dalman och hans äldsta son placerade Ander mot den vertikala svängbrädan och över stupstocken. Dalman själv ryckte till i linan vilket lösgjorde fallbilan. Det hela tog fem sekunder. Alla avlägsnade sig och Dalman och sönerna hjälptes åt att bära bort liket i en låda som stått redo vid giljotinen. I den lades också huvudet. Lådan transporterades till Serafimerlasarettet för obduktion.

Den 23 november 1910 klockan 8.08 avrättades alltså legalt den sista människan i Sverige. Visserligen var det flera människor därefter som dödsdömdes men alla fick sina straff förvandlade till livstids straffarbete.

Officiellt avskaffades dödsstraffet den 17 juni 1921.

Hans Anderson

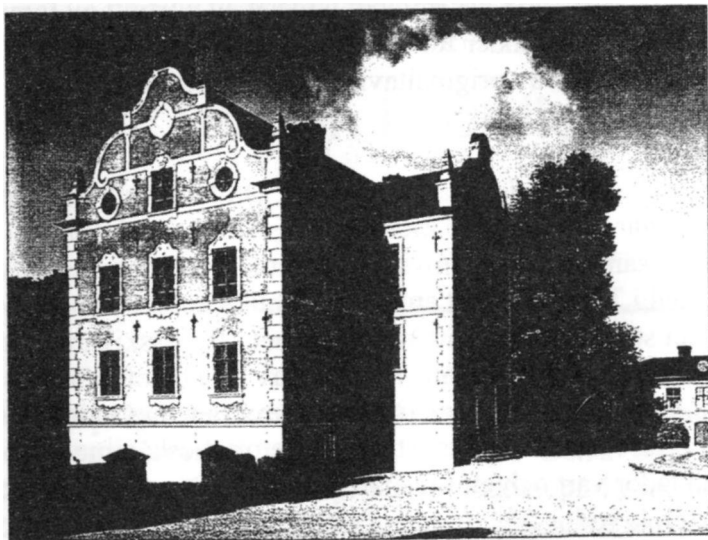
Länsförbundets hembygdskavle 16 september

Hembygdskavlen arrangeras i år av Solna hembygdsförening som erbjuder ett trevligt program. Bl a en historisk vandring i Hagaparken. Kaffe dricks på Haga Forum där samling sker kl 9.00 den 16 september. Lunch får vi på Radisson SAS hotell. Huvudattraktionen är förstås hembygdskavlen med de kluriga frågorna. Gillet kommer att ställa upp med ett lag. Det hela beräknas sluta kl 15.00. Enda kostnaden för dagen blir kr 125:/per person för lunchen.

Om du är intresserad att bli med så hör av dig till någon i rådet så hjälper vi till med anmälan.

Gillets vårutflykt 2000

Den 27 maj for fem bilar från Spånga till Skånelaholms slott, som ligger vid sjön Fysingen en knapp mil norr om Löwenströmska lasarettet. Det var första målet för Gillets vårutflykt. Från början var Skånelaholm en enkel kungsgård i folkungarnas ägo på 1200-talet men under 1600-talet lät hovrättspresidenten Anders Gyllenclou uppföra nuvarande slottsliknande byggnad i nederländsk senrenässansstil. Senare genomgick slottet en tidstypisk fasadrenovering 1891 då tegelfasaden putsades och fick en vacker vit dekoration runt fönster, våningplan och husknutar.



Åren 1753-1918 innehades Skånelaholm som fideikommiss av bruksägarfamiljen Jennings. Slottets siste private ägare fil dr Herbert Rettig lät testamentera det 1962 till Kungl Vitterhets Historie- och Antikvitets Akademin.

Vi lotsades genom hela slottet av en trevlig och kunnig guide. Slottet bestod av tre våningar och en källarvåning. I källarplanet var inrymt ett stort kök med flera vedspisar, massor av kopparpannor, stekplåtar och stora tunnor för vatten. Utanför köket fanns en mathiss för transport

upp till matsalen våningen ovanför. Vid sidorna av köket fanns stora källarutrymmen för förvaring av specerier och allehanda råvaror för matlagning. I ett av källarrummen fanns ett par fotbojor kvar i golvet. Om någon av tjänstefolket gjort sig skyldig till någon förseelse sattes de fast i dessa och fick sitta där som straff ett tag.

På första våningen fanns matsalen med tidstypiska möbler bl a ett stort s k Hamburgerskåp från 1600-talets mitt och på väggen hängde ett porträtt av drottning Kristina även det från 1600-talet. Vidare på samma våning fanns ytterligare tre mindre rum, alla smakfullt möblerade och med kakelugnar från 1700-talet med vackert målade motiv. I ett av rummen som kallades Blå Salongen fanns två målade dörröverstycken från 1700-talets mitt och i det rummet hängde ett porträtt av familjen Jennings målat av Alexander Roslin. Vår kunnige guide påpekade att porträttet var en kopia av originaltavlan som hänger på Nationalmuseum.

Andra våningen omfattade fyra mindre rum samt ett stort bibliotek. Alla rummen var fullproppade med möbler, konst, porslin och glassamlingar samt utländska mystiska föremål som fick oss att känna om vi var med i TVs "Otroligt antikt". I biblioteket lade vi speciellt märke till det stora bordet i mitten av rummet. Bordsskivan var täckt av en glasskiva och under den fanns ritningar av husets interiör, ägohandlingar samt beskrivningar över slottets markområden m m. Vad som mer fångade vårt intresse var ett stort s k Naturalieskåp med hundratals små grunda lådor vart och ett innehållande olika föremål som vackra stenar, växter, kryddor från orienten, ortoceratiter m m. Högst upp i slottet fanns en hel samling med allmogeföremål som Herbert Rettig samlat under sina år som slottsägare.

Sedan vi intagit vår medhavde lunch ute i slottsträdgården ställdes färden till Skånela kyrka. Där fick vi beskåda de gamla kalkmålningarna från 1300-talet och övrig intressant interiör. Kyrkan uppfördes troligen i mitten av 1100-talet och tillhör Upplands äldsta landskyrkor.

Höstmöte

Söndagen den 19 november kl 14.00

i Spånga församlingshus

Lothar Schroeder

berättar om

Träden i vår tid

Kaffe serveras

Efter kyrkobesöket for vi 5 km till "Nordians hög" eller "kung Nores hög", den tredje största kungshögen i Sverige. Den är uppkallad efter en bondehövdning Nore som styrde över trakten på 15- och 1600-talet. Norrsunda tros ha fått namn efter honom. Högen är 65 m i diameter och 9 m hög. Runt högen finns ett gravfält med drygt 180 anläggningar från folkvandringstid till 1000-talets mitt. Gravfältet är i dag inbäddat i grönska runt om högen.

Det blev ännu en minnesvärd vårutflykt.

Inga-Britt Haggström

Nyutkommen litteratur från Gillet

Spånga och Järfälla
Socckenstämmo -
protokoll
med flera Handlingar

Del 4: Volym 2
1847~1862

Utgivare:
Spånga Fornminnes-
och Hembygds-gille

Boken som speglar vad som hände i Spånga gamla socken
Kan köpas på Nälsta Gård vid "Öppet Hus"

Öppet Hus hösten 2000



på Nälsta Gård

Söndagen **10** september kl 13-16 Kaffeservering

Söndagen **24** september kl 13-16 Kaffeservering

Söndagen **8** oktober kl 13-16 Kaffeservering
kl 14.30 Olle Magnusson berättar om
den nytkomna boken med gamla
sockenstämmoprotokoll.

Söndagen **22** oktober kl 13-16 Kaffeservering
kl 14.30 MUSIK FÖR FULLVUXNA
Ett program av Hans Anderson som
gick i radion 1986.

Söndagen **12** november kl 13-16 Kaffeservering
kl 14.30 Elisabeth Olander berättar
om pionjärarbetet som kvinnlig präst
i svenska kyrkan.

Söndagen **26** november kl 13-16 Kaffeservering

Söndagen **10** december kl 13-16 Adventskaffe med advents-
firande.

Nya medlemmar

Elisabeth Mårtens, Spånga

Henrik Petrini, Spånga

Ing-Marie Petrini, Spånga

Rolf Ringström, Spånga

Ulf Reiner, Spånga

Välkomna!

Gillesråd 2000

Ålderman	Gösta Garberg
Stadman	Olle Manusson
Skriftvårdare	Birgitta Löhr
Kassavårdare	Hans Anderson
Arkivarie	Olle Magnusson
Bisittare	Stig Eriksson Anita Enander Inga-Britt Häggström Jens-Ove Näsström Clary Holmer Inger Segerstedt
Ersättare	Karl-Gunnar Bäck Mats Klockljung Lil Rysanell

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille

Box 3303

163 03 SPÅNGA

Postgiro nr 26 50 62 - 0

Medlemsavgift för år 2000 kr 80:-

Övriga familjemedlemmar kr 10:-

ISSN 0281-5079